

СВОЈИНСКА И СТАТУСНА ТРАНСФОРМАЦИЈА ПРЕДУЗЕЋА

Предузеће као организациони систем оформило се у условима капиталистичке приватне својине, а развило и опстало у деловању тржишта као финалне процене његове успешности. Основ за његово постојање садржан је у ефикасности у остваривању циљева и рационалности приликом обављања функција. Предузеће је стога плод активности оних који имају капитал или га могу ангажовати уз одговарајући ризик, као и корист остварена из добро обављеног посла.⁽¹⁾

Економске функције у свакој држави директно зависе од њеног правног функционисања, па из тог разлога у условима државне кризе и рата, где се не могу разлучити ни државне границе, не може бити речи о томе докле досеже њена власт и које су јој економске предности и потенцијали. Напросто, ни једну од озбиљних економских политика није могуће конципирати а да се не зна или не препознаје расплет државне кризе. Мада ова ситуација доста подсећа на све што нам се дешава данас, она је објашњење и за постојање формирања односа у привреди као директне последице социјалистичке револуције. У условима негирања капиталистичких односа на удару се нашла економија у форми у којој је егзистирала. Промена је извршена кроз подржављење предузећа и његове имовине што је резултирало појавом државног социјалистичког предузећа. Држава је својом централизацијом тако од самосталног, предатног предузећа створила зависно тело које је извршавало наредбе одозго и постојало као социјалистичко и самоуправно. То је подразумевало и постојање средстава у друштвеној својини и самоуправљање запослених.

Иако је предузеће нестало у његовом правом и класичном облику, видљивих трагова било је све до доношења Устава из 1974. године. Овим Уставом предузеће је као категорија и термин нестало као нешто што је последица неких бивших и архаичних односа. Уместо прошлог и "назадног" термина, који је подсећао на омражени капитализам, изникла је Организација удруженог рада из чијег назива се могло видети усмеравање организовања рада, овог пута друштвеног.

Предузеће исчезавало, а ОУР-и су под јаким-утицајем државно-партијске спреге што је још више појачано доношењем ЗУР-а. Оваква организација заснована на хијерархијској основи има за последицу јачање бирократског апарата и стварања све дубљег јаза система са директно подређеним подсистемима. Обзиром да је ОУР и замишљен као предузеће прилагођено условима социјалистичког привређивања он је показивао слабости из разлога што је у основи функционисања сваког предузећа капитал, а капитал мора имати власника. Уколико нема власника нема ни директне одговорности за последице непродуктивног привређивања, ни доношења ризика пословања. Одговорност је тако пребачена на шира, апстрактна тела, од локалних све до републичких органа сконцентрисаних коначно у органу какав је Друштвено-политичка заједница.⁽²⁾ Појавили су се још неки разлози који су све више указивали на неминовност својинске и статусне трансформације предузећа:

1) друштвена својина као својински облик није примерена тржишним условима привређивања

2) орган управљања друштвеног предузећа не испуњава основне услове у погледу стручности и ефикасности његовог рада

3) облик организације испољен кроз ОУР-е не утиче на мотивисаност радника па се тиме и смањује продуктивност рада.

1) Милојевић, Р., Економика, октобар 1991.-Прегледни чланци стр.152.

2) Милојевић, Р., Смисао својинских трансформација, Економика 1991. стр.153.

Држава из претходно наведених разлога настоји да неефикасне субјекте привређивања који се не уклапају у основе тржишног пословања замени адекватним организационим облицима привређивања. Међутим, први проблеми својинских трансформација уследили су због различитог приступа овом питању. Јавила су се нека мишљења о враћању имовине њеним претходним власницима реприватизацијом, као и приватизацијом кроз поделу хартија од вредности, без надокнаде оног дела друштвене својине створеног у послератном периоду. Таква својинска трансформација не би довела до жељеног преструктурирања и формирања јаких власничких интереса. Трансформација мора да мења у потпуности власника, улогу државе, утиче на навике и понашања људи, јер им мења дотадашњи простор прилагођен претходним условима привређивања. Она изазива и страх од промена, јер свака промена носи неизвесност и ризик за оно у шта се улази и у правилно пласирање знања у институције за то оформљене. Иза промене својинских односа стоји новчана трансакција што претпоставља слободна новчана средства којих опет нема довољно, што је још и појачано незаинтересованошћу страних власника посебно у условима који су присутни на нашем подручју у последње време.⁽³⁾ Политичка нестабилност и ширење ратних сукоба на територији бивше Југославије уз немогућност сагледавања њиховог краја условљавају појачање нестабилности новца, што опет директно узрокује резерве и уздржаност страних власника да инвестирају у такво подручје.

II

Модел деоничарства кроз отплату деоница на рате управо је условљен разлозима такве природе. Законом о капиталу на савезној основи,⁽⁴⁾ предвиђено је да предузеће у друштвеној својини може по основу друштвеног капитала прибављати додатни капитал издавањем деоница, односно продајом удела. Средства остварена додатним улагањем припадају предузећу. Предузеће може издавати деонице са попустом које не могу бити у промету на тржишту. Те такозване интерне деонице могу се продавати радницима предузећа, лицима која су била запослена ту најмање две године и пензионисаним радницима тог предузећа. Продаја деоница са попустом врши се у висини од 30% од номиналне вредности интерних деоница увећаних за 1% номиналне вредности истих за сваку годину рада у предузећу, с тим да максималан попуст не може бити већи од 70% номиналне вредности. Осталим домаћим физичким лицима и пензијским фондовима предузеће продаје интерне деонице са попустом 30% од номиналне вредности деоница.

Трансформација је најчешће зависна од воље деоничара, али никада није аутоматска. Будући да она значи континуитет правног субјективитета, у односу на повериоце производи двоструко правно дејство: одржава сва стечена права повериоца који су правне односе засновали са ранијим друштом, а такође и на све повериоце се аутоматски односе све гаранције које произилазе из нове форме друштва.

Републички Закон о приватизацији⁽⁵⁾ уноси неке новине у односу на Савезни Закон о капиталу. Републички Закон не познаје термин "интерне деонице" већ оперише термином "обичне деонице". Такође треба правити разлику између обичних и редовних деоница, за чије издавање је прописан посебан поступак. Обичне деонице немају правну природу истих, јер својство деонице стичу тек кад се уплате у целини и пошто се испуне услови за њихово издавање прописани Савезним Законом о хартијама од вредности.

Републички Закон у вези са организовањем друштва (деоничког и друштва са ограниченом одговорношћу) разликује:

- 3) Милојевић, Р., исти рад, стр.157.
- 4) Савезни Закон о капиталу, Сл.лист СФРЈ бр.84/89 и 46/90.
- 5) Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине, Сл.гл.Републике СРБије 48/91.

1) издавање и продају деоница ради продаје друштвеног капитала

2) издавање деоница ради повећања капитала

Да би се издавале и продавале деонице Републички закон условљава трансформацију испуњењем два услова:

а) потребно је да запослени у предузећу упишу номиналну вредност деоница у износу од 10% од вредности друштвеног капитала тог субјекта

б) да директор и руководећи радници упишу деонице (као запослени радници уз попуст) у номиналној вредности која чини износ њихове нето зараде из последњег двогодишњег обрачуна, а највише у динарској противвредности 30.000 ДМ.

Деонице са попустом могу куповати запослени у предузећу и лица која су раније била запослена у том предузећу, наследници првог наследног реда тих лица и то најдаље две године од ступања на снагу овог закона (коришћењем модела приватизације). Остала домаћа физичка лица деонице купују без попушта. Право на попуст од 20% при куповини деоница имају запослени у предузећу, као и на додатни попуст од 1% за сваку годину стажа, с тим што укупан попуст не може премашити 60% номиналне вредности деоница. Номинална вредност купљених деоница са попустом лимитирана је по појединцу у динарској противвредности од 20.000 ДМ. Уместо рока отплате деоница у временском интервалу од 10 година, републичким законом овај рок је ограничен на пет година. Право на кредитирање купљених деоница припада искључиво банкама. Деонице са попустом могу се продавати само до износа од 1/3 друштвеног капитала субјекта трансформације у првом кругу.

Трансформација деоничког друштва јавља се у форми друштва са ограниченом одговорношћу, командитног друштва и друштва са неограниченом солидарном одговорношћу.

Код друштва са ограниченом одговорношћу трансформација се остварује на основу одлуке скупштине друштва, на начин који је прописан статутом. Будући да настаје исти тип друштва у погледу одговорности за обавезе, а одговорност деоничара се не мења, није потребна једногласност свих деоничара. Имовина ранијег друштва постаје имовина новог друштва. Долази до повлачења деоница ранијег друштва, а удели у новом друштву стичу се сразмерно њиховој вредности. Упоредно право тражи и сагласност поверилаца за ову трансформацију, с тим што они исту не могу блокирати, али могу обезбедити гаранцију за наплату својих потраживања.

Одлуком скупштине друштва деоничко друштво се може трансформисати и у командитно друштво. Овом трансформацијом увећавају се обавезе деоничара који постају комплементари новог друштва, па је због тога потребна и њихова сагласност. Уписом новог друштва из регистра се брише раније друштво. Код командитног друштва на деонице потребно је одредити коме припада колико деоница и која им је номинална вредност. С обзиром да се не ради о оснивању новог друштва потребна би била и сагласност Савезне комисије за издавање хартија од вредности. Оваква трансформација одговара и интересима ранијих поверилаца јер добијају и чланове друштва са неограниченом солидарном одговорношћу.⁽⁶⁾

Деоничко друштво може се трансформисати и у друштво са неограниченом солидарном одговорношћу. О томе одлуку доноси скупштина уз сагласност чланова друштва који ступају у ново друштво. Нови уговор који се том приликом закључује мора садржати одредбе које се односе на удео ранијег деоничара и нових чланова друштва, управљање друштвом, регресна права чланова друштва у случају измирења обавеза по основу солидарне одговорности.

У свим случајевима трансформације деоничког друштва у остале облике поставља се питање права деоничара који нису гласали за одлуку о трансформацији. Иако је ово питање регулисано у Закону о предузећима у случају трансформације деоничког друштва оно је усложњено због увећане обавезе комплементара код командитног друштва и због веће обавезе чланова код друштва са неограниченом

6) Васиљевић, М.: Трговинско право. Београд, 1991., стр.113 - 114.

солидарном одговорношћу. Међутим, уколико одлука није донета једногласношћу деоничара, они деоничари који не прихвате да постану чланови новонасталог друштва неће бити оспорени у том свом праву, нити у праву да не приступе трансформисаном друштву са свим деоницама ранијег друштва. Пошто се ради о капиталу деоничког друштва такав деоничар би своје деонице могао продати неком од деоничара који у својству члана приступа новом друштву или трећем лицу. Ако би деоничару због природе новог друштва било ускраћено право да на овакав начин изађе из друштва, ново друштво би било у обавези да откупи његове деонице. У овом случају мора се водити рачуна о заштити поверилаца, јер се имовина друштва смањује, што може угрозити њихове интересе.

Поред модела издавања и продаје деоница ради продаје постојећег друштвеног капитала српски законодавац предвиђа још четири модела својинске и статусне трансформације предузећа и то: модел издавања деоница ради повећања капитала предузећа тзв. докапитализација; модел продаје предузећа (у стечају или ван стечаја) или његовог дела; модел давања у закуп средстава предузећа и модел уговора о вођењу послова предузећа.

Модел докапитализације састоји се у издавању деоница ради прибављања додатног, свежег капитала. Карактеристика овог модела је у попусту запослених у предузећу приликом куповине деоница. Попуст се изражава у томе што се друштвени капитал смањује за укупан износ попушта, али се са друге стране овај капитал увећава на основу уложених средстава од продатих деоница. То је основ за својинско реструктурирање у деоничко друштво или друштво са ограниченом одговорношћу. Правни режим код откупа ових деоница изражава се у ратама у року од пет година као и код претходних модела. Оно што га разликује од модела издавања и продаје деоница ради продаје постојећег друштвеног капитала је то што код модела докапитализације запослени у друштвеном предузећу могу куповати деонице уз попуст без ограничења роком од две године. Издате деонице се такође не морају отплаћивати само у новцу већ и у стварима и правима уз процену њихове вредности. Код овог модела за разлику од првог не постоји право управљања на издатим деоницама.

Модел продаје предузећа или његовог дела подразумева продају путем јавне лицитације, а у случају неуспеха путем прикупљања понуда. За ову врсту продаје небитно је да ли се предузеће налази у стечају или је ван стечаја. Услов продаје и гаранције одређује Републички фонд за развој, а уговор се закључује између купца и фонда за развој, док је код продаје дела предузећа укључено и предузеће.

Савезним законом регулисано је да средства остварена продајом предузећа, у целини или делом припадају фонду или сложеном облику организовања, а средства остварена продајом дела предузећа припадају предузећу које је тај део продало.

Републички закон предвиђа да се новчана средства уплаћују на рачун фондова, односно Холдинг предузећа, а новчана средства остварена продајом предузећа као и према савезном закону уносе у пословни фонд предузећа.

За модел давања у закуп средстава предузећа потребно је испуњење два услова:

- 1) спровођење поступка лицитације или прикупљања понуда
- 2) процена вредности средстава која се дају у закуп

Овај модел може представљати правни основ трансформације друштвеног предузећа у деоничко друштво или друштво са ограниченом одговорношћу у два случаја:

а) уколико је уговором предвиђено да се уз плаћање закупнине врши и откуп средстава од стране закупца

б) када је уместо закупнине уговорено учешће у добити од стране закупца.

Додатни услов за закључење овог оговора је прибављена сагласност Републичке агенције за процену вредности капитала.

Последњи модел приватизације који помиње српски законодавац је модел уговора о вођењу послова предузећа. За реализацију овог модела неопходно је кумулативно испуњење два формална услова:

1) да је уговором предвиђено да лице које води послове предузећа откупљује деонице или средства предузећа.

2) када је уговором предвиђено да ово лице има учешћа у добити предузећа.

Овај уговор може представљати правни услов за трансформацију друштвеног предузећа у деоничко друштво или друштво са ограниченом одговорношћу, ако су претходна два услова испуњена. Сагласност за закључење уговора о вођењу послова предузећа прибавља се од стране Републичке агенције за процену вредности друштвеног капитала.

Држава која спроводи својинске трансформације има одговарајући интерес у том процесу. Кроз приватизацију она се ослобађа терета издржавања неефикасних предузећа, а кроз опорезивање успешних предузећа обезбеђује себи приходе. Тако се помера и тежиште социјалне политике државе - од издржавања неефикасних предузећа ка издржавању социјално угроженог становништва.

Трансформација друштва са неограниченом солидарном одговорношћу чланова подразумева његов преображај у неко од следећих друштава: командитно друштво са ограниченом одговорношћу или деоничко друштво-односно предузеће са једним власником. Чланови друштва одговарају као и пре трансформације повериоцима за све обавезе друштва настале до ове промене, што им уједно представља заштиту од једностраних промена на страни дужника.

Друштво са неограниченом солидарном одговорношћу трансформише се у командитно, доношењем одлуке на начин предвиђен уговором. Њиме је неопходно предвидети који члан има позицију командитора, а који комплементара, као и извршити измену фирме друштва. Трансформација овог друштва била би могућа и приступањем новог члана у својству командитора, а да остали чланови задрже позицију комплементара.

Код трансформације друштва са неограниченом солидарном одговорношћу у деоничко друштво услов је да буде обезбеђена бар минимална основна главница прописана законом, која је издељена на деонице распорешене на чланове, тј. деоничаре. Основна главница друштва требало би да одговара нето вредности имовине овог друштва. Ранији чланови друштва-садашњи деоничари, одговарају за обавезе ранијег друштва настале до уписа трансформисаног друштва у судски регистар на начин како су и раније одговарали-неограничено солидарно.

Трансформација у друштво са ограниченом одговорношћу готово је иста као и преображај у деоничко друштво, с том разликом што се овде одређују удели чланова у друштву са ограниченом одговорношћу чија је укупна вредност у висини прописане минималне законске основне главнице.⁽⁷⁾

Командитно друштво може се трансформисати у неко друго друштво (лица или капитала), односно предузеће са једним власником. Овом трансформацијом положај комплементара остаје непромењен, јер је и даље неограничено одговоран за обавезе ранијег друштва. Уз ову, додаје му се одговорност правног следбеника командитног друштва.

Трансформација командитног друштва у друштво са неограниченом солидарном одговорношћу заснована је на одлуци свих чланова друштва на начин предвиђен уговором о оснивању. Она се може извршити као из командитног друштва иступе сви командитори. У овм случају само комплементари имају истоветни положај у оба друштва.

Уколико се командитно друштво трансформише у деоничко друштво, због правне природе овог друштва мора се обезбедити бар минимална законска основна главница и утврдити њена деоба на деонице, као и расподела деоница на постојеће чланове друштва. Скупштина друштва на којој се доноси статут и врши избор органа, може се одржати и касније у законом прописаном року. Ранији комплементари, а садашњи деоничари одговарају и даље за обавезе ранијег друштва, али не одговарају за обавезе новог друштва, док положај командитора остаје исти.

7) Видети: Васиљевић, М. Наведено дело, стр.65 - 66.

Поступак код трансформације командитног друштва у друштво са ограниченом одговорношћу исти је као и код трансформације у деоничко друштво, с том разликом што се у овом случају уместо деоница одређују удели чланова друштва.

Једна од специфичности командитног друштва је његова трансформација у инокосно друштво-предузеће. Ово је специфично за случај када у командитном друштву остане само један члан, а будући да ово друштво као минимум захтева постојање два члана, преостали члан може одлучити да без ликвидације трансформише друштво у деоничко или друштво са ограниченом одговорношћу, а уколико је реч о физичком лицу и у приватно предузеће. Према повериоцима новог друштва одговара предузеће својом имовином, док изузетно одговорност се може пренети и на инокосног власника предузећа. Уколико једини преостали власник одбије да прихвати трансформацију спровела би се његова ликвидација.

Последњи од облика је трансформација друштва са ограниченом одговорношћу у један од следећих облика:

- у деоничко друштво што подразумева да чланови друштва у мери својих удела постају деоничари новог друштва. Основна главница друштва са ограниченом одговорношћу постаје главница деоничарског друштва тако да повериоци остају неоштећени. Уз раскид ранијег уговора, доношење одлуке о трансформацији и евентуалном избору привремених органа извршиће се упис ове промене у судски регистар.

- у командитно друштво при чему је уз одлуку о трансформацији потребно и закључење новог уговора да би се одредио статус ранијих чланова-ко постаје комплементар а ко командитор.

- у друштво са неограниченом солидарном одговорношћу-као и код трансформације у командитно друштво због универзалне сукцесије и правног основа ранијег друштва интереси повериоца не смеју бити угрожени. Међутим, због погоршања чланова друштва не треба очекивати да ће се овај начин у пракси и применити.⁽⁸⁾

III

Из свега наведеног проистиче да је приватизација пут који води преструктурирању предузећа. Основни циљ јој је пласирање капитала у оне гране и послове који ће омогућити његову оплодњу. Почетни основ трансформације базира се на промени финансијске структуре предузећа и руководећег кадра. Својинска и статусна трансформација представља изазов предузетништву у отварању нових предузећа и то најпре малих и индивидуалних, првенствено у области трговине и услужних делатности. Успоравање овог процеса настаје због подржаног става законодавца Србије о равноправности друштвене својине са осталим облицима својине и добровољног карактера својинских трансформација.

Влада Републике Србије залаже се за заокружење читавог привредног система уз поштовање свих облика својине. По њој, најгори је облик преструктурирања ако се не зна чије је шта. Држава не треба да се меша одвише у цене, плате и остале тржишне норме, међутим, то је још увек неопходно у прелазним условима привређивања. Због тога влада контролише плате неких предузећа, углавном монополиста, банака и државне управе.

Образложено је и који су разлози довели до промене неколико у пракси већ превазиђених прописа. Најпре је поменут Закон о предузећима чије је усклађивање са тржишном привредом неопходно уз давање већих слобода предузетништву.

Закон о власничким трансформацијама треба да обезбеди мноштво власничких форми. Али треба отклонити илузије да се нова власничка структура може увести

8) Опширније: Васиљевић, М., исто, стр.95-96.

законом. Примерено тржишној логици приватизација јесте путоказ, али не она сведена на шпекулације. Савезни прописи из ове области донели су много неправилности. Власничка трансформација по њима своди се на прераспodelу постојећег капитала тако да има огроман број сувласника, па се зато пожурило да се нађе модел власничких промена код најбогатијих, пример нафтне индустрије Србије.

Влада је одлучила да буде сувласник заједно са предузећима, банкама и осталим финансијским институцијама ради подстицања процеса реконструисања власништва. Циљ није у томе да се предузећа подржављују, већ да се средствима из буџета изврши конверзија дугова и подстакне реинвестирање у корист развоја. Осим конверзије, сада примењени модел трансформације подразумева и докапитализацију, што значи убризгавање свежег новца који даје држава кроз Републички фонд за развој, и реструктурирање. Тако ће негативан салдо досадашњег пословања предузећа бити сведен на нулу, а држава својим деоницама покреће нови циклус пословања. Основни мотив за учешће банака у овој власничкој трансформацији је у покретању производне и прометне ситуације предузећа. По питању средстава која даје република кроз Фонд за развој, утврђено је да део средстава буде предвиђен буџетом Републике, део из фондова који се укидају, а део ће сачињавати кредитни аранжмани. Тако би коначно финансијски оспособљени колективи били спремни да крену у пословање од тзв. позитивне нуле, ослобођени терета који су им представљала ранија дуговања, а држава својим деоницама почиње нови циклус пословања.

OWNERSHIP AND STATUS TRANSFORMATION OF AN ENTERPRISE

- Summary -

The basic aim of the transformation is to make possible as broad privatisation as it can be done together with making impossible illegal appropriation of the social property which is still a predominant form here.

Most attention in the paper has been paid to the joint stock company transformation - which appears in a form of a limited partnership, limited liability company and unlimited joint liability company. Models by which the transformation is to be realized are the following: further capitalization, sale of an enterprise putting out to lease an enterprise capital goods and formation of a contract on carrying on a business. It is privatisation that is the basic aim of the transformation, but it is to be done over investment of capital into those branches and operations which are to make possible and lead to the transformation fastest results.